

V A S S Z É C S E N Y I

MÚLTIDÉZŐ

III. ÉVFOLYAM, 2013. MINDENSZENTEK HAVA

KÉPKOMMENTÁROK (10)

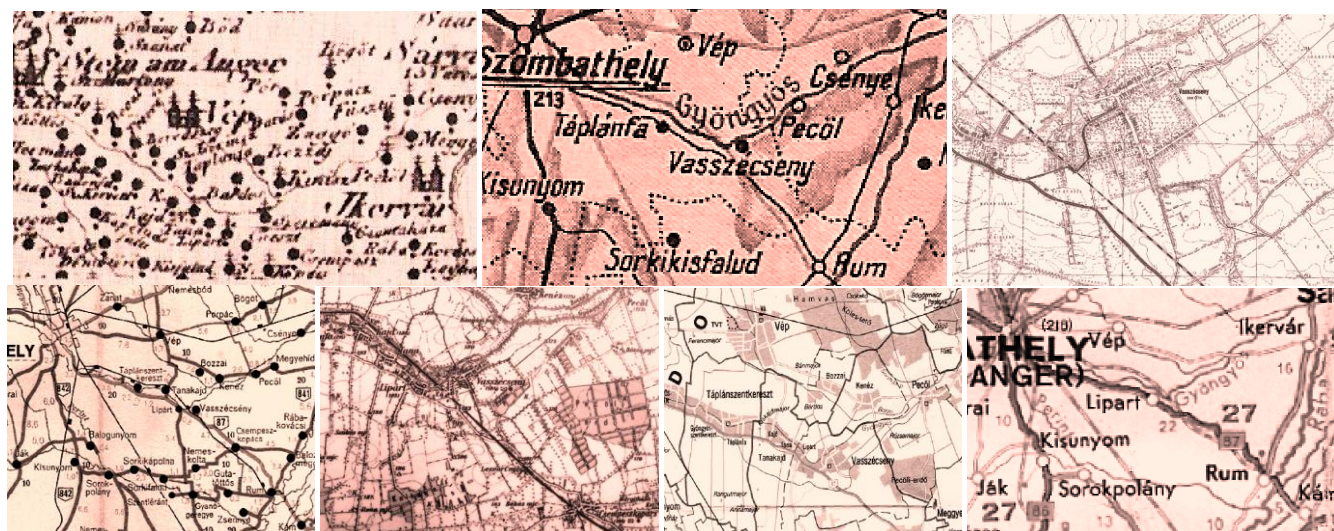
Október emberes, de még-inkább férfias hónap, hiszen régen október elsején voltak a sorozások, majd követték ezt a bevonulások. Hogy miként zajlott le egy ilyen sorozás, elég, ha felütjük Hodányi Zoltán szindarabját, a Szécsenyi Vasárnapot, ami 1890-be kalauzol el minket egy akkori sorozásra. A szindarabot a múlt század közepén elő is adták a

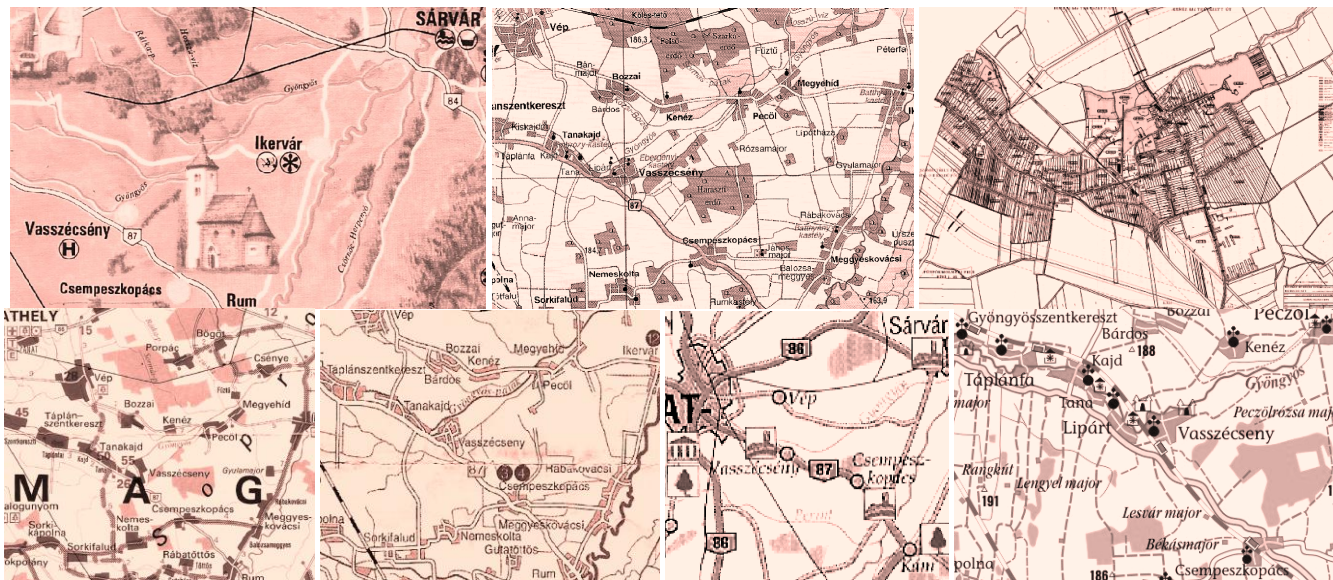
faluban, amire majd a helyi színjátszás kapcsán egy későbbi számban visszatérünk. „Ugyancsak közhírré tétetik: vasárnap, /Ifjancok részére, sorozást tartanak./ Minden legény, aki húszévét töltötte,/ Ünneplő gúnyját holnapra felöltse!/ Másod harangszókor, indul majd a gőzös,/ De ne legyen senki, már akkor borgőzös!/ Utazási szabált, mindenki betartsa, / Szombathelyre érve – hírünket ne rontsa./ Sorozás ott léssen – lovas kaszárnyába,/ Bátorság senkinek – inába ne szálljon!/ Aki nem válik be – az haza se térjen,/ Nehogy bárkit közülünk – ilyen csúfság érjen./ Este a kocsmában lesz a nagy bál rája,/ Jaksi is legyen ott – és a citerája!” Majd mikor hazaértek a szombathelyi sorozásról: „Nyugovóra tért a nap – vége lett a táncnak,/ Haza kellett menni – legénynek, leánynak! /Lassan leszállt az est – behajtott a kondás,/ Istállóból hangzott – egy-egy mély horkantás./ Gyöngyös partján át – csillagok ragyogtak,/ Kocsma udvar végén – cigányok hangoltak./ Majd felsírt a nóta, rózsza fabot alatt,/ Ne sirasd jó anyám, katona fiadat./ Ajtók nyikorogtak, lépések kopogtak,/ És a sötét utcán – kocsmába futottak./ Elkezdődött a bál – a nóta felcsendült./ Öreg és ifjú kéz, koccintásra lendült./ Kedves közönségünk, de minek is beszélék?/ Torkomat locsolni – a bálba betérek...” (Képek: Két ismeretlen falubeli regruta, a lipárti Czetter István, a tanai Csapó János és a szécsenyi Koroknai Lajos regruta-viseletében, végül szécsenyi regruta fiúk.)

TÉRKÉPOLVASÁS (4)

Ebben a rovatban eddig 20 régi térképből próbáltuk kiolvasni településünk múltját, annak változásait. Ezúttal újabb 13 térképet veszünk célba. A kronológiai sorrendből véletlenül kimaradt egy 1750 körüli, Korobinszky által készített térkép,

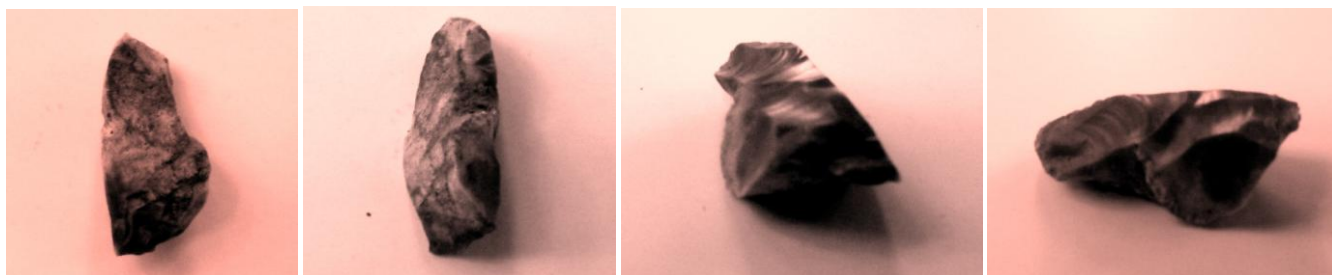
amelyen Lipárt és Szécsény templomos helyként van feltüntetve, Császt pedig Lipárt és Kopács közt fél-távnál, Lipárthoz valamivel közelebb. Mint ismert, Szécsény ekkor a Festetics család kezében volt. Kéz Andor készítette a következő, Révai kiadású térképet 1930 körül, amelyen Vasszécsény szerepel, mint a szombathelyi járás része. Az 1960-as katonai térképen nagyon sok fontos információ található, pl. a kiszáradt Gyöngyös meder a lipárti Papkerttől a szécsényi Iház házig. A mára lebontott szécsényi uradalmi épületek, mindkét kastélynál és a magtárnál is. Az 1956-os autóstérkép, habár már Lipárt önállósága megszűnt, mégis jelöl Vasszécsény mellett. Az 1964-es katonai térképen az egykori uradalmi majorok pontos helyei, illetve ha már el is bontották őket, azoknak pusztá megjelöléssel helyei pontosan ma is behatárolhatók. Az 1979-es a Kartográfiai vállalat Vas megye térképe még mindig jelölték Lipártot, mint Vasszécsényen belüli külön falurészt. Egy 1986-os, német kiadású ausztriai autóstérkép csak Lipártot jelöl a 87-es út mentén, Vasszécsényt egyáltalán nem. Az egy évvel későbbi,

Savaria Tourist vállalat idegenforgalmi térképe Vasszécsényt jelöl, illetve mellette ábrával a csempezkopácsi Árpád kori templomot, mint kiemelt idegenforgalmi látványosságot. Az 1990-es Vas megye térkép Lipártot és Vasszécsényt is megmutat, az utóbbinál megjelölve az Ebergényi kastélyt, mint idegenforgalmi célpontot. A rendszerváltás után készült falu-rendezési terv furcsa fejlődést biztosít a falunak, hiszen külön-külön fejleszti a két falurészt, és nem arra törekszik, hogy évszázados egymás mellett-élés után végre szervesen eggyé váljon. Egy 2000 körül kiadott határ-menti kerékpárutakat feltüntető térképen a Sorkifalud felé vezető vicinális utat kerékpárútnak jelölik meg. Egy, ugyanebből az időben kiadott Szombathelyi Kistérség térkép nagyon átláthatóan közlik a környék vízrajzát. A térképen Vasszécsényben nem kiemelt idegenforgalmi objektum. Egy másik idegenforgalmi térkép két évvel később, viszont a faluban kiemelt műemléket jelöl, a sárvári várral és a csempezkopácsi templommal egyenértékűeket. Az utolsó, 2003-as térkép több egykori uradalmi majorot is pontosan jelöl sajnos, viszont nem mindet. Viszont jelöli mindkét falut templomaival együtt, Vasszécsényben a kastélyokat is.

CSÁSZTBÁNYAI KŐPENGE

A Múltidéző eddig nem indított új rovatot a faluban újonnan előkerülő régiségekről, amik adott esetben új megvilágításba helyezhetik a falu történetét, de lehet, hogy érdemes lett volna ilyen indítani. Ezúttal egy Császtbányáról, a nyáron előkerült kőpengét közlünk, ami azt bizonyítja, hogy az eddig itt fellelt római kori emlékeknél régebbi leletek is várhatók még erről a területről, ami a helyi emlékezet-, és a régi térképek szerint is, két helyen is volt. Az egyik az Eger erdőtől Délre, a Lesvár major közelében, a másik pedig az Eger erdőtől Északra, az Egeralja és Galla közt, közel a Gyöngyös patakhoz. Egy 1609-ben zajlott szombathelyi perben olvashatunk Alsó- és Felsőcsásztrol, vagyis két Császtrol, ami a két Császtbánya megnevezést

indokolja. Azonban az Egeralja és Galla közti Császtbányán is római kori emlékek kerültek elő az idén tavasszal. Megállapítható tehát, hogy mindkét Császtbánya már a római kortól lakott terület volt, sőt a helyi emlékezet úgy tudja, hogy ahol most a kőpenge előkerült, ott haladt el régen az „országút”, feltehetőleg római eredetű út. (Az Egeralja dűlőben Nagy

Péter házánál elő is került 1961-ben a római út egy szakasza. Süle József nyugalmazott iskolaigazgató, értesítette is a felfedezésről Buócz Terézt, a Savaria Múzeum római koros régészét.) A szakemberek elvetik a Császt (Czászd, Chaz, Chazth) faluelnevezés castellumból (vár, erőd, erősség) való eredeztetését, habár a Császtbánya név ma is arra utal, hogy mindkét területet kőbányaként, téglabányaként használták később. Elbontották a török időkben még álló római eredetű épületeket, és azoknak alapjait is „kibányászták”. Fennmaradt a faluban egy legenda a Császtbánya melletti Lesvárról, miszerint az a törökök idején Lesvár a szécsenyi várkastély elővédjeként, figyelőállásként funkcionált. 2000-ben, a Millennium évében, az egykori Lesvár major helyét jelölték meg kopjafával, mint az elpusztult Császt falu helyét. A két elnevezés összemosódása ez esetben is tetten érhető. Azonban a most itt fellelt kőpenge azt bizonyítja, hogy ez a terület már az őskorban is lakott volt. Egyébként a két Császt (Császtbánya) közt, légvonalban közép-tájt, az Eger erdő Délnyugati végénél, a Fekete ér medrének mélyítéskor kelta kori fekete-kerámia anyag került elő a múlt század hetvenes éveinek első felében.

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI MOZAIKOK (12) ENYINGI TÖRÖK BÁLINTNÉ

Enyingi Török Bálinttal, Szécseny egykori földesurával már több alkalommal is foglalkozott a Múltidéző, ezúttal felesége, Pemfflinger Katalinnak egyéniségét próbáljuk megidézni. II. Lajos, magyar király feleségének, Habsburg Máriának volt egyik legkedveltebb udvarhölgye Pemfflinger Katalin, a budai főbíró, Pemfflinger János leánya. A Pemfflinger család Regensburg környékéről származott, kereskedők voltak, akik Bécsben, majd 1477-től Budán tűntek fel. Török Bálint, mint udvarhölgyet ismerte meg. Országos esemény volt mikor a királyi hölgyet Török Bálint oltár elé vitte 1524. október 9-én. (Török Bálint a Havasalföldön együtt harcolt Pemfflinger Márkkal, Katalin rokonával. Török Bálint Nándorfehérvár eleste miatt kegyvesztett lett a királyi udvarnál, azonban 1521-től, II. Lajos király ismét kegyelmébe fogadta.) Feltételezhető hogy ebben a fordulatban Pemfflinger Katalinnak is része volt, aki ekkor már atyja után, buzgó híve volt a reformációnak. Szerémi György történetíró lutheránus oroszlánnak nevezte Pemfflinger Katalint. Mohács után, 1527-ben Pemfflinger Katalin az új vallásra megtérítette férjét, Török Bálintot, sőt a birtokukba került Pápa város népét is. A főúri asszonyok életét élő felség, a férj harci tevékenysége miatti hosszú távollétek alatt gyakran egyedül maradt, a hatalmas családi birtok irányítását férfiasan vezette, és küzdött az ezekkel járó hétköznapi gondokkal. Török Bálint azonban I. Ferdinánd oldaláról átállt a magyar király, Szapolyai János

oldalára, így a Ferdinánd által elkobzott dunántúli birtokaiért János király Debrecen városával és az erdélyi Hunyad várával kárpótolta Őt. 1529-ben megszületett első fiúk, János, majd 1532-ben második fiuk is, Ferenc, aki később sokat tartózkodott Szécsenyben. 1536-ban Debrecenbe költözött át az Enyingi Török család. Az 1541 évi eseményekről márt volt szó, Szolimán szultán a mohácsi csata évfordulóján, csellel bevette Buda várát, és fogságba ejtette Török Bálintot, majd a konstantinápolyi hénrtoronyba záratta. Az ekkor Somogyváron tartózkodó család számára a szomorú hírt Martonfalvay Imre deák vitte el. Az eseményt megénekelte Tinódi Lantos Sebestyén: „Fohászokodik vala és igen sír vala / Jó Terek Bálintné, hogy hírt nem hall vala / Mert ő vitéz urát igen félti vala / Hogy az terek hiti végre meg ne csalná./ Egy levelet néki ha megmutatának / Hogy fogságba volna ő vitéz urának/ Erő szakaszokodék kezének-lábának / Földhöz ütö magát, ott sokat sirának / Sírva ápolgatja futosó két fiát / Oly igen kesergi urának fogságát / És az két fiával az nagy árvaságot / Ígyen éjjel-nappal hallják kesergését...” Pemfflinger Katalin megfogadta, „ha egész vagyunk rámegey, mégis kiszabadítom az én lelkeim uramat.” Ekkor Pemfflinger Katalin Ferdinánd királyhoz fordult bocsánatkérésért és az oltalmába adta a család birtokait, és a családídfő nélküli családjával a dunántúli Szigligetre, majd Csurgóra költözött. Pemfflinger Katalin a familiárisi kör segítségével diplomácia lépéseket is tett férje kiszabadításáért, Izabella királynén, Batthyány Ferencen (a gyermekek gyámja), Nádasdy Tamáson, Zsigmond lengyel király követén- és a francia királyon keresztül, sajnos sikertelenül. 1547-ben zálogbirtokként Szécsenyt és Császtot a Csonon, Dömölky és Chernel családoknak adta át. 1549-ben azonban újra visszakerült a két falu az Enyingi Török családhoz, mivel az ekkor Pápán tartózkodó családnak Pápa a török miatt veszélyeztetett helyé vált. 1550 őszén Konstantinápolyban elhunyt Török Bálint, a magyarországi birtokokat Ferenc fia, míg az erdélyieket János örökölte. A megözvegyült Pemfflinger Katalin 1553-ban, 47 éves korában hunyt el Debrecenben. „Nem élhet asszony sokat e világban / Urán való szertelen bánatjában / Ő meghala Debrecen városában / Az két fia maradt árvaságban.” Ott is temették el a szerzetesek templomában. A hazai reformáció két fellegvára, a családi birtok kéz oszlópa, Debrecen és Pápa, örzi Pemfflinger Katalin hitbuzgó életének emlékét, és talán valamilyen formában nekünk is emlékezni kellene rá, mint településünk egykori mélyen hívó úraszonyára, mint ahogy az országban mindenütt emlékeznek is rá az Enyingi Török család szerteágazó birtokain. (Képek: Mária királynő, a Pemfflinger címer, Pemfflinger Katalin, múlt századi illusztráció: Martonfalvay Imre hozza a szomorú hírt Pemfflinger Katalinnak, mellette fiai, János és Ferenc. Az 1911-es kiadású Magyarország Nagyasszonyai könyv fejezete Török Bálintnérol.)

SZEMTANÚ - KIS JÓZSEF PLÉBÁNOS (11)

Kis József kanonok úr ezúttal, mint falutörténész kerül megszólításra. „Horváth Tibor Antal szerint a magtár feltétlenül kastély volt a major közepén, az 1740-50-es évekből. Ha régebbi volna, vastagabb falai volnának. Payr történelmében Szécsény ó-kastély a XVI. században épült. Az új kastély az 1800-as évek elején, tipikus kastélystílus. A szarvaskendi Sibrik kastély ugyanilyen. Oldalt a melléképületek vendéglakások lehettek és részben gépész, kertész, kocsislakások. A magtár a templárius-kolostor nem lehetett, mert a templáriusok 1300-is szerepeltek. Pálos jobban lehetne, ha nem major közepén volna.

Az ellenőr szerint áristom is volt egy időben. Az ó-kastély Horváth szerint Mária Terézia korabeli elegáns barokk, a földbirtokosnő szerint Mária Terézia idejében csak restaurálták. Az ó-kastély nyugati szárnyát nem építették föl. Mikor Vermes, mint gazdatiszt Szécsenybe került, akkor még vakolatlanul vörösödtek a nyugati oldalon a téglák, mintegy várták az építés folytatását. (...) Mikor Vermes átvette a bérletet, akkor még a pincében volt 2 hatalmas hordó beépítve. De mivel Ebergényből nem jött már a bor, összedültek, és elégették őket. Ablakoknál, ajtóknál még az átalakításoknál is kivehetők a lapos alacsony bolthatások. A pincében vannak utólag beépített erősítések: oszlopok, falak. Hasonlóan későbbi erősítés lehet Kívül a Gyöngyös felől levő sarkon épített pillérek is. Valószínűleg a gyöngyös felé süllyedni indult, azért erősítették meg olyan erősen. Bejárat a folyosó déli végében is volt, de befalazták. (...) A püspökvárból előkeresni még a régebbi Vizitációkat. (...) A káptalani levéltárból a plébánosok végrendeletei. A lipárti Niczky birtok iratairól Desits bácsi tud beszélni. (...) A vármegyei levéltárból Ebergényiek, Batthyányiak. (...) Mikor adták el a malmot? Kocsiszínt? (...) Varga Géza háza lehetett az evangélikus papház. Buczella ház pedig a tanítóé. (...) Kajdról hogyan került át a parókia? (...) Kéthelyiekről Desits bácsi tudhat sokat.” Itt sajnos megszakad a téma kibontása Kis József naplóiban. Az utolsó rész amúgy is inkább csak felvázolása a további kutatási utaknak. Az írásban megnevezett Horváth Tibor Antal ellenőrrel semmit nem tudunk, hogy helyi ember volt, vagy csak valamilyen területen itt teljesített szolgálatot, de egy biztos, falutörténetben hozzáértő embernek számíthatott, hiszen a rá hagyatkozó Kis József mai tudásunk szerint pontosan vázolta fel műemléképületeinknek múltját. Desits bácsi Desics Ignác a Székeskáptalan levéltárosa volt. Mivel szakszerű régészeti kutatások, feltárások egyik épületnél sem voltak, illetve kis részben a magtárnál történtek, és a levéltári források szisztematikus áttekintése is eddig elmaradt, sokkal ma sem lehet biztosabban állítani róluk. (Képek: A szécsenyi magtár, az ó-kastély, és az új kastély.)

EGY HÁZ ÉLETE

Ez a képsor egy életet rögzít és mutat be. Lipárt ószögi részén levő vályogház több mint másfélszáz éves, az 1857-es kataszter térképen már szerepel. A múlt század harmincas éveinek második felében készült az első fénykép róla, ép a lábaitól meszeli a háziasszonya. Régi zsupfedelét cserépre cserélték, feltehetően a nagy, 1929-es tűzvész után. Közel fél évszázad múlva követi a következő fotó a sort, látszik, hogy lakják, élnek benne, szép gondozott ház benyomását kelti. Majd egyszer csak megüresedik, kihalnak az öregek, a fiatalok pedig elköltöznek, árván, elhagyatottan várja szomorú sorsát. Az idő vasfoga

ez után már nem kíméli, lyukak keletkeznek a tetőn, elkezd beázni az épület. A beázás egy ilyen vályogépületnek a legnagyobb ellensége. Egyszer csak életveszélyessé válik, lebontják tetőzetét, majd odvas fogként meredeznek szétmálló falai, házrommá válik, meghal. Előbb-utóbb földből készült falai visszakerülnek a földbe, amelyből „vételtek”. Így lesz hasonlóvá egy ház és egy ember élete. (Képek: Vasszécsenyi Digitális Fotóarchívumból: A múlt század 30-as éveiben, majd 1960 körül, valamikor a rendszerváltás idején, Stenczinger Katalin festményén az ezredfordulón, és legvégül ma.)

A következő szám tartalmából: Névvándorlás, Vasszécsény a képzőművészetben (16), Képkommentárok (11), Római kori kőjárólap töredék Szécsény határából, Művelődéstörténeti mozaikok (13) Festetics József